

The background of the slide is a photograph of water with ripples. A white bird is flying in the upper left, and a dark bird is flying in the lower left.

KLASİK VE EDİMSEL KOŞULLANMA

**Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Sosyal Hizmet Doktora
Programı
Emel Tuba Akdeniz**

Davranışçı kuramcılara göre davranış değişmesine neden olan üç temel öğrenme süreci vardır. Bunlar: klasik koşullanma, edimsel koşullanma ve gözlem yoluyla öğrenmedir.

Klasik Koşullanma

İlk kez Rus bilim adamı I. Pavlov tarafından ortaya atılmıştır. Pavlov, köpeklerin sindirim sistemiyle ilgili çalışma yaparken, köpeğin fizyolojik olarak yiyecek ağzına girdiği zaman sindirimi başlatan salgıyı salgılaması gerekirken yiyeceği hatta yiyecek getiren kişiyi gördüğünde de salya salgıladığını fark etmiştir. Bu olguyu sistematik olarak laboratuvar ortamında araştırmaya karar vermiştir.

Pavlov kontrollü bir deneysel ortam oluşturduktan sonra, köpeğe düzenli olarak yiyecek vermeden hemen önce zil sesi vermiştir. Bu ilişkiyi pek çok kere tekrarladıktan sonra yiyecek vermediği durumlarda da zil sesini duyduğu zaman köpeğin salya salgıladığını görmüştür.

Yiyecek ile salya salgılama arasındaki ilişki doğal ve otomatik olduğu için yiyeceğe koşulsuz uyarıcı, salyaya ise koşulsuz tepki denmiştir.

Yeni uyarıcıya (zil sesi) ise doğal olarak köpeğin salya salgılamasına neden olmadığı için koşullu uyarıcı, zil karşısında gösterilen salya salgılama davranışına ise koşullu tepki denir. Bu öğrenme aşağıdaki biçimde şematik olarak gösterilebilir.

Yiyecek

(Koşulsuz U)

Salya

(Koşulsuz T)

Zil + Yiyecek

Salya

Zil

(Koşullu U)

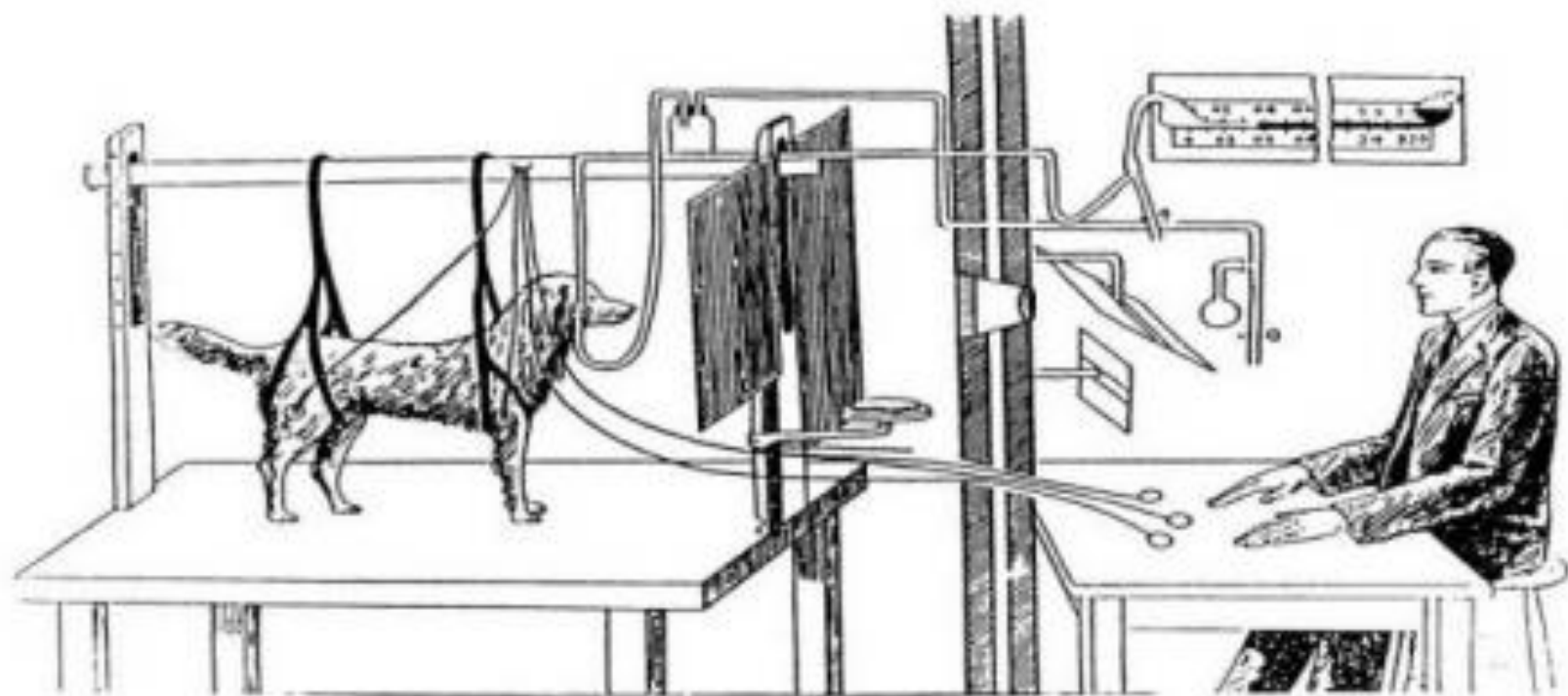

Salya

(Koşullu T)

Klasik koşullanmanın gerçekleşmesi için gereken koşullar aşağıda verilmiştir;

1. Koşullanmanın oluşması için, öncelikle yiyecek-salya örneğinde olduğu gibi doğal bir uyarıcı-tepki bağının olması gerekir. Göze ışık tutulunca göz bebeğinin büyümesi, ani bir gürültü karşısında irkilme gibi tepkiler koşulsuz uyarıcı ve tepki bağlarıdır.
2. Koşullu uyarıcının koşulsuz uyarıcıdan hemen önce verilmesi, iki uyarıcının birleştirilmesi gerekir. Pavlov'un deneyinde köpek, zil sesi ile eti birleştirmektedir.
3. Koşullu uyarıcı ile koşulsuz uyarıcı bağının tekrarlanması gerekir, ancak bazı korku yaratan durumlarda tek bir yaşantı da öğrenmeyi sağlayabilir.

Klasik Koşullanmada Uyarıcı Genellemesi, Uyarıcıyı Ayırt Etme ve Sönme

Bazı durumlarda organizma, uyarıcı karşısında gösterdiği koşullu tepkiyi benzer durumlarda da gösterir. Buna **uyarıcı genellemesi** denir.

Pavlov yaptığı deneylerde köpeğin farklı tonlardaki zil seslerine de salya salgıladığını göstermiştir.

Uyarıcı genellemesine bir diğer örnek, doktordan korkan bir çocuğun beyaz giyinen bir kasaptan da korkmasıdır.

Organizma benzer uyarıcılara benzer tepki gösterebildiği gibi uyarıcılar arasındaki farkı da ayırt edebilir. Bu duruma **uyarıcıya ayırt etme** denir.

Pavlov köpeğin, arkasında et gelen sesi, diğer seslerden ayırt ederek sadece et verilen sese salya akıttığını görmüştür.

Klasik koşullanma yoluyla kazanılan davranışlar koşullu uyarıcı-koşulsuz uyarıcı bitişikliği ortadan kaldırıldığı zaman giderek azalır ve kaybolur. Buna **davranışın sönmesi** denir.

Okul Öğrenmelerinde Klasik Koşullanma

Klasik koşullanma, insanların karmaşık bilgileri öğrenmesini açıklamamaktadır. Ancak insanların, belli bir nesneye ya da olaya karşı gösterdiği bazı duyuşsal tepkilerin klasik koşullanma ile öğrenildiği sanılmaktadır. Bazı batıl inançlar da bu biçimde öğrenilebilir (Hergenhahn, 1988). Örneğin başarılı olunan sınav sonrasında uğurlu bir kalem olduğuna inanılması, diğer sınavlara da aynı kalemle gidilmesidir.

Klasik koşullanma ile açıklanan diğer öğrenme de **fobik tepkiler**dir. Fobiler, göreceli olarak zararsız nesne ve durumlara, aşırı ve akılcı olmayan tepkiler gösterme biçiminde tanımlanabilir (Reilley ve Lewis, 1983). Korkuların nedeni, geçmiş yaşantılarında oluşmuş bir koşullanmadan kaynaklanıyor olabilir. Fobiler, davranış değiştirme teknikleriyle ortadan kaldırılabilir.

Öğrencilerin okulla ilgili duyuşsal özelliklerinin oluşmasında da klasik koşullanma rol oynayabilir. Bazı öğrencilerin okula, öğretmene ya da belli bir derse yönelik kaygıları ve yersiz korkuları olduğu gözlenmektedir. Bunlara okul içi ve dışı yaşantıları sırasında meydana gelen koşullanmalar neden olmuş olabilir. Örneğin matematik öğretmenini sevmeyen öğrencilerin öğretmeni değiştikten sonra da matematiğı sevmemesi durumudur.

Okulda bu tür olumsuz koşullanmanın önlenmesi için okul ve sınıf ortamının öğrencilerin hoşuna gidecek şekilde düzenlenmesi, olumsuz yaşantılara sebep olacak durumlardan kaçınılması gerekir. Bu davranışlar söndürölmeye çalışılmalıdır.

EDİMSEL KOŞULLANMA

Klasik koşullanma yoluyla öğrenmeyi sağlamak için, yapılan davranışa neden olan uyarıcının bilinmesi gerekir. Oysa insan davranışlarına neden olan uyarıcıları her zaman tahmin etmek mümkün değildir. İnsanlar çevrelerinde bulunan çeşitli nesnelerle etkileşim kurarak farklı davranışlarda bulunurlar. Bu nedenle Pavlov gibi insan ve hayvan davranışlarını inceleyen Skinner, davranışa neden olan uyarıcıdan çok, isteyerek ortaya çıkan davranışlar ile ilgilenmiştir.

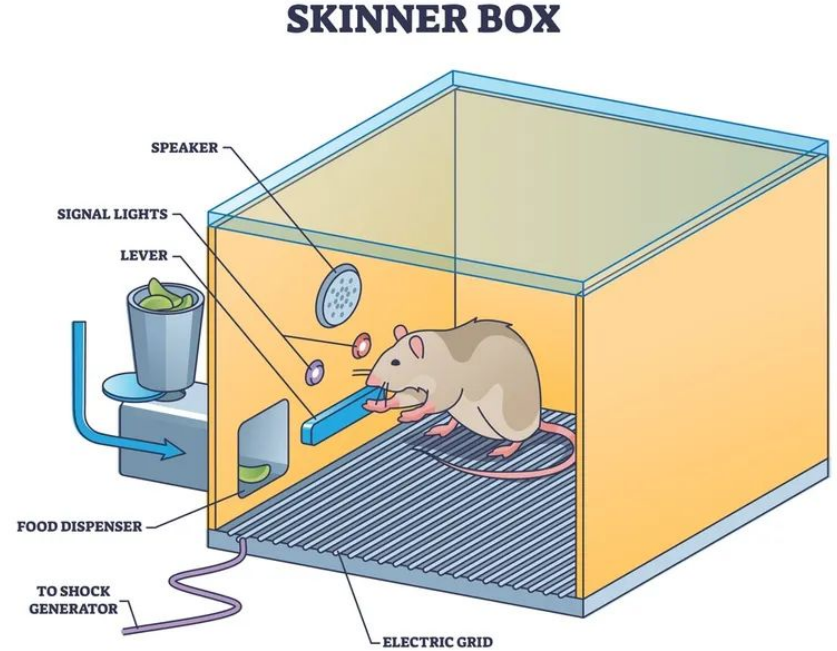
Skinner Kutusu

Bir deneyin öğrenme süreçlerini gözlemlemek için tasarlanmış bir kutudur. Bu deneyde Skinner, bir fareyi basit bir düzenek ile kurulan bir kutuya koymuştur. Fare her manivelaya bastığında ödül olarak yiyecek verilir. Ayrıca bu manivela, kutuda geçirilen süre içerisinde manivelaya basma sayısını ölçen bir cihaza bağlıdır.

Deneyin ilerleyen aşamalarında yiyecek almak için farenin manivelaya basma sayısında bir artış gözlemlenir. Başlangıçta fare bu ödülü almak için rastlantısal olarak manivelaya basmış, birçok tekrardan sonra bu davranışı öğrenmiştir. Farenin deneyin başında istenen davranışı sergiledikten sonra ödüllendirilmesi bu davranışı pekiştirmiştir.

Bu deneye göre, denek olan hayvanın türüne ve deneysel farklılıklara bağlı olarak değişiklik de görülebilir. Ancak amacı her zaman hayvanın beklenen davranışı ne zaman gerçekleştirdiğini tespit etmek ve bu davranış-ödül durumunu ne kadar sürede öğrendiğini belirlemektir.

Genellikle hayvanın başka uyarıcılardan etkilememesi için ışık ve ses geçirmez olarak tasarlanır. Eğer kutunun amacı, fareye bir manivelaya basmayı öğretmekse, manivelaya basma eyleminden sonra hazneye yiyecek düşecek şekilde tasarlanabilir. Ancak bazı durumlarda zemine elektrik verilecek şekilde tasarlandığı da görülebilir. Örneğin, düzeneğin içine bir ışık koyulabilir. Fare, ışık açıkken manivelaya bastığında ona yiyecek verilebilir. Fakat ışık söndüğünde manivelaya basması durumunda yine yiyecek verilmeyebilir. Bu şekilde fare yalnızca ışık yandığında manivelaya basacağını ve ödüle bu şekilde ulaşabileceğini öğrenebilir.

Manivelaya basma davranışının koşullandırılması aşağıdaki basamaklarda gerçekleştirilmiştir:

1) Yoksunluk (Deprivation): Denek olacak hayvan bir yoksunluk programına tabi tutulur. Eğer pekiştireç olarak yiyecek kullanılacaksa hayvana deneyden önceki birkaç gün 23'er saatlik periyotlarla yiyecek verilmez.

Pekiştireç olarak su kullanılacaksa da hayvan aynı şekilde susuz bırakılır. Bu yola Skinner, hayvanı güdülemek için başvurmadığını söylemektedir. Ona göre yoksunluk sadece belli bir durumda gösterilecek performansla ilişkilidir. Bir başka deyişle, yoksunluk yoksunluğu gidermek için gerekli olan performansı etkilemekte, performansı yükseltmektedir.

2) Besleme Mekanizması Eğitimi : Denek birkaç gün yoksunluk programına tabi tutulduktan sonra Skinner kutusuna konulur. Deneyi yapan kişi dışarıdan bir düğmeye basarak periyodik bir şekilde besleme mekanizmasını harekete geçirir. Böylece hayvan yiyecek kabının yanı başında olmadığından emin olur. Besleme mekanizması dışarıdan harekete geçirilirken düğmeye basma hafif bir ses meydana getirir ve arkasından yiyecek gelir. Dolayısıyla hayvan giderek düğmeye basma sesi ile yiyeceğin gelmesi arasında bir ilişki kurar. Bu durumda düğmenin çıkardığı ses birincil pekiştireç olan yiyecek ile ilişkilendirilerek, ikincil haline gelmektedir (Senemoğlu, 2005).

3. Manivelaya Basma (Lever Pressing): Bu aşamada hayvan artık Skinner kutusunda kendi başına bırakılır. Hayvan besleme mekanizmasını harekete geçirecek olan manivelaya basar. Bu sırada meydana gelen ses hayvan için hem yiyecek kabına ulaştığının bir işareti haline gelir hem de demir kola basma davranışını pekiştirir. Edimsel koşullanma ilkelerine göre, manivelaya basma davranışı, yiyeceklerle pekiştirildiğinden tekrarlanma eğiliminde olur (Senemoğlu, 2005).

Skinner'e göre tepkisel ve edimsel olmak üzere iki çeşit davranış vardır. Tepkisel davranışa neden olan uyarıcı her zaman bilinirken, edimsel davranışa neden olan uyarıcı çok belirgin değildir. Koşulsuz uyarıcının neden olduğu koşulsuz tepkiler birinci tür davranışa girer. Bunlar refleks türü hayatımızda gösterdiğimiz davranışların büyük bir kısmı ise edimseldir. Edimsel davranışlar, davranışın sonucu ile kontrol edilebilir (Hergenhahn, 1988).

Yapılan bir davranışın iki türlü sonucu olabilir:

1. Davranış sonucunda organizmanın hoşuna giden bir durum ortaya çıkar. Örneğin yeni alınan bir kazağın arkadaşları tarafından beğenilmesi üzerine, kazağı giyme davranışının sonucu olumlu olur.
2. Davranışın sonucunda organizmanın hoşuna gitmeyen bir durum ortaya çıkar. Yeni kazağın giyildiği gün değer verilen bir kişi olumsuz yorum yaparsa davranış olumsuz olarak yorumlanır.

Skinner'e göre bir davranışın sonucu, organizma için hoş giden, olumlu bir durum yaratıyorsa, o davranışın tekrar ortaya çıkma olasılığı artar. Davranışın arkasında olumsuz uyarıcı verilerek yapılan koşullanmaya **edimsel koşullanma** denir.

Bu tür koşullamada, davranışı izleyen ve organizma üzerinde hoş gidici bir etki yaratarak, davranışın ortaya çıkma olasılığını artıran uyarıcılara pekiştireç denir. Pekiştirilen davranış öğrenilir.

Bir davranışın arkasında gelen ve organizma için hoş gitmeyen bir durum yaratan uyarıcılar ise cezadır, ceza davranışı zayıflatır veya belli bir süre için durdurur.

Klasik koşullanmaya benzer şekilde edimsel koşullanma ile öğrenilen davranışlar uzun süre pekiştirilmezlerse davranışı gösterme sıklığı giderek azalır ve davranış söner. Bu nedenle istenmedik davranışları söndürmek için davranışı görmezlikten gelmek gerekir. Böylece davranışın sonucu organizma üzerinde hiçbir etki yaratmayacak ve davranış kaybolacaktır.

Pekiştirme Çeşitleri

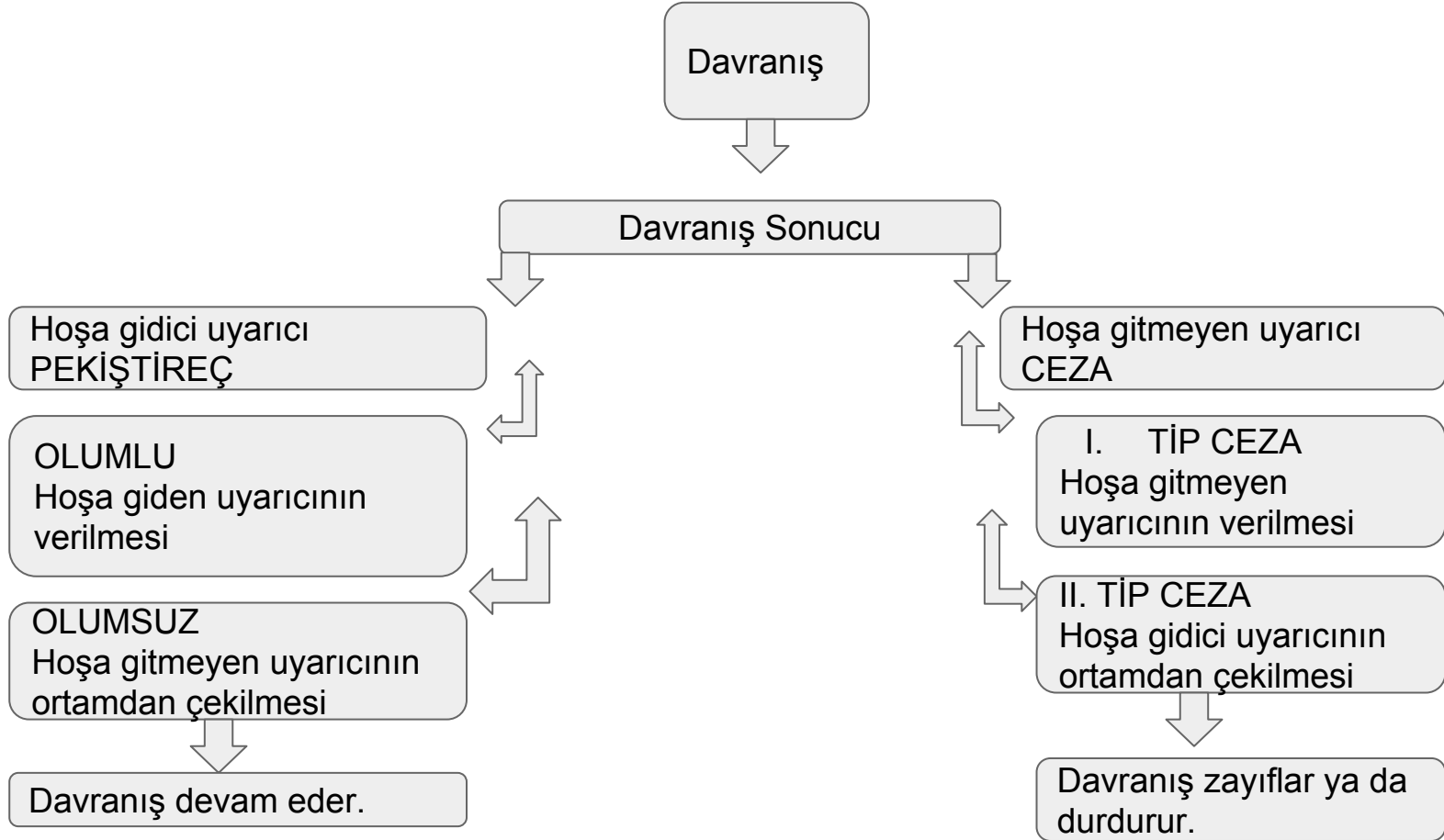
Pekiştireçler olumlu ve olumsuz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bir davranış, organizmanın hoşuna gidecek bir uyarıcının doğrudan vermesi ile pekiştiriliyorsa olumlu pekiştirme'dir. Sınıfta doğru yanıtlar veren öğrencinin başının okşanması, aferin denmesi buna örnek olarak verilebilir. Skinner Kutusu deneyinde manivelaya her bastığında fareye yiyecek verilmesi buna örnektir.

Organizma hoş olmayan bir durumdan kurtarılacak da davranış pekiştirilebilir. Bu tür pekiştirmeye olumsuz pekiştirme denir. Bir öğrenci evindeki aile kavgalarından, sorunlarından kaçmak için okula geliyorsa okul onun için olumsuz bir pekiştireç'tir. Skinner Kutusu deneyinde zeminden bir elektrik veriliyor olsaydı ve denek manivelaya her bastığında elektrik şoku verilmesi durdurulsaydı bu olumsuz bir pekiştirme olurdu.

Olumsuz pekiştirmenin uygulanabilmesi için bireyin olumsuz bir durumda bulunması gerekir. Ancak bazı durumlarda birey olumsuz bir durumla karşılaştırmamak için de bazı davranışlarda bulunabilir. Örneğin zayıf not alan çocuk, harçlığının kesilmesi durumunda cezadan kurtulmak için ders çalışabilir.

Öğrenilmemiş pekiştireçlere birincil pekiştireç denir. Birincil pekiştireçler insanların fiziksel ihtiyaçlarını karşılayanlardır. Birincil pekiştireçlerin en önemli özellikleri doğal uyarıcılar olup organizma tarafından fizyolojik bir tepki ile cevaplandırılır. Aç organizma açlık güdüsünü doyumak için yemek zorundadır (Arı, 2005).

İkincil pekiştireçler ise birincil pekiştireçlerle birlikte ortaya çıkan öğrenilmiş pekiştireçlerdir. İkincil pekiştireçler doğal değerleriyle çoğu kez fazla önem ifade etmezler örneğin, para doğal değeri ile pek fazla bir şey ifade etmez. Yenilmez, giyilmez, ısıtmaz fakat bizim kağıt parçasına yüklediğimiz değer sayesinde her türlü ihtiyacımızı parayla karşılayabiliriz (yiyecek, giyecek satın alabiliriz). İkincil pekiştireçler, kendi içinde üç gruba ayrılmıştır; sosyal pekiştireçler (övgü, gülme, bağırma, kucaklama), faaliyetler pekiştireçler (oyuncaklarla oynamaya, güzel faaliyetler yapmaya izin verme) ve sembolik pekiştireçler (para, notlar, yıldızlar, puanlar) (Yeşilyaprak, 2005).

Hem olumlu hem de olumsuz pekiştirme organizmanın hoşuna giden bir etki yaratır ve tekrar ortaya çıkma olasılığını artırır. Pekiştireçler yoluyla birey istendik ve istenmedik davranışlar öğrenebilir. Bu nedenle pekiştireçleri çok dikkatli kullanmak ve doğru davranışları pekiştirmek gerekir.

Olumsuz pekiştirmelerle de istenmedik davranışlar kazanılmaktadır. Sıkıntıdan ya da sorunlardan kurtulmak için içki içme, uyuşturucu kullanma olumsuz pekiştireçlerle meydana gelen öğrenmelere örnek olarak verilebilir.

Pekiştirme Tarifeleri

Edimsel koşullanma ile öğrenmede pekiştireçlerin verilme zamanı ve sıklığı, öğrenmeyi etkileyen önemli bir etmendir. Bu nedenle pekiştireçlerin verilmesi ile ilgili bazı pekiştirme tarifleri belirlenmiştir. Pekiştirecin ne zaman ve hangi sıklıkla verileceği, öğrenilecek davranışa ve öğrenci özelliklerine göre değişir. Örneğin, öğrenilecek davranış yeni ve karmaşık ise her doğru davranış pekiştirilebilir. Buna sürekli pekiştirme denir. Skinner'ın deneyinde farenin her manivelaya bastığında bir yiyecek sunulması buna örnektir.

Ancak okul öğrenmelerinde tüm öğrencilerin davranışlarını sürekli pekiştirmek mümkün değildir. Ayrıca pekiştireç çok sık verilirse değerini yitirir ve pekiştireç olma özelliğini kaybeder. Bu nedenle pekiştireçler çoğunlukla belli aralıklarla verilir. Bu uygulamaya aralıklı pekiştirme denir.

Aralıklı pekiştirmede, pekiştireçler ya pekiştirmeler arasında geçen süreye ya da pekiştirmeler arasında davranış sayısına göre verilir. Bunlardan birincisine zaman aralıklı, ikincisine ise oran aralıklı pekiştirme tarifesi denir.

1. Zaman aralıklı pekiştirme: Bu pekiştirmede, pekiştirmeler arasında geçen süre önemlidir. Zaman aralıklı pekiştirme kendi içinde sabit zaman aralıklı ve değişken zaman aralıklı olmak üzere ikiye ayrılır.

Sabit zaman aralıklı pekiştirmede, pekiştireçler belli zamanlarda verilir. Memur maaşları, teneffüs buna örnek olarak verilebilir. Bu pekiştirecin ne zaman geleceği birey tarafından tahmin edilir.

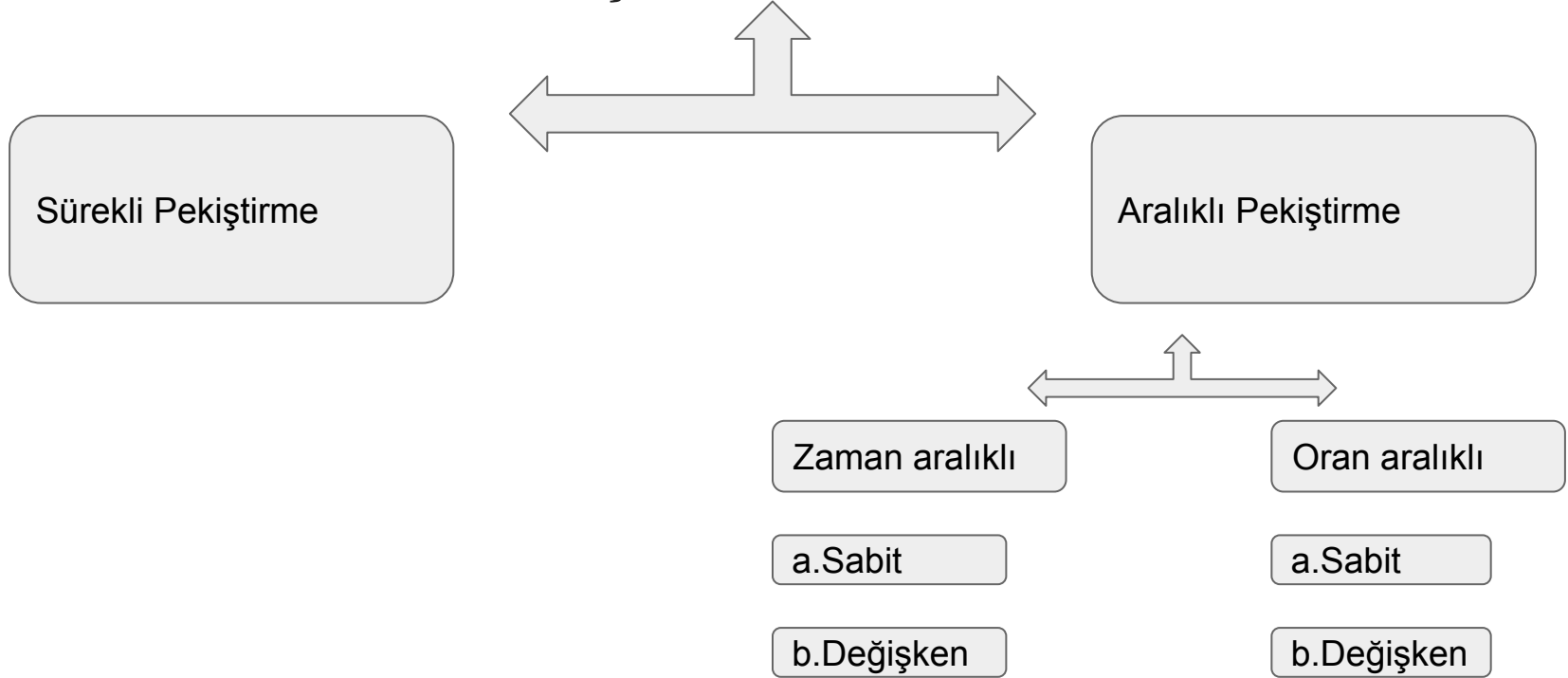
Değişken zaman aralıklı pekiştirmede ise pekiştireçler beklenmedik zamanda verilir. Bireyde pekiştireç beklentisi olduğu sürece istenilen davranışı gösterir. Okulda öğrencilerin başarılarının pekiştirilmesi ve yüksek puan verilmesi öğrencinin sürekli çalışmasını sağlar. Ancak pekiştireçler arasındaki süre uzarsa, öğrencinin pekiştireç beklentisi kaybolup davranışı gösterme sıklığı azalabilir.

2. Oran aralıklı pekiştirme: Bu tür pekiştirmede pekiştireç, gösterilen davranış sayısına göre verilir. Oranlı pekiştirmede kendi için sabit ve değişken oranlı olarak ikiye ayrılır.

Sabit oran aralıklı pekiştirmede kaç davranış sonra pekiştireç verileceği bellidir. Örneğin işçilere ürettikleri parça başına ücret verilmesi, öğrencilerin her ödev için not almaları da sabit oranlı pekiştirmedir. Öğrenciler doğru davranış sayısını artırarak istediği kadar pekiştireç alabilirler.

Değişken oran aralıklı pekiştirmede ise kaç doğru davranışa pekiştireç verileceği belirli değildir. Öğretmenin bir seferinde 5 problemi doğru çözeni, diğer seferinde 7 problemi doğru çözeni ödüllendirmesi örnek verilebilir.

Pekiştirme Tarifeleri

Premack İlkesi: Büyükannenin Kuralları

Davranışçı psikolog Premack ilkenin uzun yıllar boyunca kullanılması sebebiyle Büyükannenin Kuralları şeklinde adlandırmıştır. Bu ilkeye göre çok sık görülen davranış pekiştireç olarak kullanılarak, az gösterilen davranış ortaya çıkarılmaya çalışılır (Woolfolk, 1980). Bu ilke kullanılırken az gösterilen davranıştan başlanılır. Örneğin, sebze yemeğini sevmeyen, ancak tatlıyı çok seven bir çocuğa sebze yedirmek için “Sebze yemeğini bitirdikten sonra tatlı yiyebilirsin” denilebilir.

Öğretmenin “Yazı yazarsanız teneffüse çıkabilirsiniz” demesi örnek olabilir. Bu ilke sık kullanılırsa, çocuk yaptığı her olumlu davranışın sonucunda karşılık bekleyebilir.

Bu ilkeye göre öğrencinin hangi davranışları çok sık, hangilerini daha az gösterdiğinin belirlenmesi ve daima az görülen davranışın ilk önce yaptırılması gerekir. “Teneffüsten döndükten sonra ödevini tamamla” denirse öğrenci ödülü önceden aldığı için davranışı göstermeyebilir.

Simgesel Ödülle Pekiştirme

Davranış değiştirmek amacıyla kullanılan diğeri bir yöntemdir. Bu yöntemde çocuğa şeker, sokağa çıkma izni gibi doğrudan doğruya ihtiyacını karşılayacak bir ödöl yerine, yıldız, puan, oyuncak, para vb. simgesel ödölleler verilir. Çocuk bu simgesel ödölleleri toplayarak daha sonra gerçek ödölle dönuştürür. Simgesel ödölle pekiştirme, okulda özellikle yavaş öğrenen çocuklarda, akademik ve sosyal davranışların geliştirilmesinde etkili bir biçimde kullanılabilir (Seifert, 1991).

Simgesel ödölle pekiştirme, bir program çerçevesinde düzenlenir. Bu programı öğretmen kendisi hazırlayabileceğeri gibi, öğrenciyle birlikte de hazırlayabilir. Program hazırlanırken yapılması gerekenler;

1. Değiriştirilmek istenilen davranışların belirlenmesi; Programın başarıya ulaşması için öncelikle öğrencide hangi davranışların değiriştirilmesi istendiğinde karar verilmesi gerekir. Bu amaçla öğrencinin sınıftaki davranışları incelenir ve bu davranışların istenmedik olanları belirlenir.

Örnek Olay

Öğrenci yazması istenilen cümleleri yazmıyor, sınıfta bağımsız hareket edip arkadaşlarını konuşturuyorsa aşağıdaki davranışlar ödüllendirmek için seçilebilir.

- 1.Bir cümleyi 5 kere yazma
- 2.Sıradan kalkmadan sürekli olarak en az 10 dakika oturma
- 3.Arkadaşlarıyla konuşmadan 5 dakika durma
- 4.Ev ödevlerini eksiksiz olarak tamamlama

2. Değiştirilecek davranışlar belirlendikten sonra simgesel ödülün ne olacağına ve her davranışın karşılığında kaç simge verileceğine öğrencilerle birlikte karar verilir. Simgesel ödül, öğrencinin adına açılan bir kartona yıldız çizme ya da yapıştırma, boncuk verme, renkli kartonlardan yapılmış küçük çiçek figürleri vb. olabilir.

Her davranış için kaç tane simge verileceğine karar verilirken de, değiştirilmek istenilen davranışlardan öğrencinin hiç göstermediği ya da en az gösterdiğinden çok, görece olarak daha fazla gösterdiklerine ise daha az sayıda simge verilmelidir. Ayrıca beklenen davranışın güçlük derecesi de göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin yukarıdaki davranışlardan birincisine 1 simge, ikincisine 3 simge, üçüncüsüne 2 simge, ev ödevine 1 simge verilebilir.

3. Simgeler belirlendikten sonra elde edilen simgelerin nasıl harcanacağına, yani birincil pekiştireçlerin neler olacağına ve bunların kaç simgeye bedel olduğuna karar verilmesi gerekir. Pekiştireçler seçilirken öğrencinin ihtiyaç ve tercihleri göz önünde bulundurulmalıdır. Pekiştireçlerin bedeli, çocuk için çekiciliğine göre çocukla birlikte belirlenmelidir. Öğrenciler için pekiştireç örnekleri aşağıdaki gibidir:

- 1.Okula istediği bir oyuncacı getirmesine izin verme (10 simge)
- 2.Son derse saatinde 15 dakika önce çıkma (15 simge)
- 3.Bir şeker (5 simge)

Simgeyle ödüllendirme bazı durumlarda birincil pekiştireçlerle ödüllendirmeden daha kolaydır. Ayrıca öğretmen verdiği simge sayısına bakarak öğrencideki gelişmeyi de kolaylıkla görebilir. Ancak simgeyle ödüllendirme programı hazırlamak ve simgeleri birincil pekiştireçlere dönüştürmek zaman alabilir. Kalabalık gruplarda kullanılması güçtür, ancak anne babalar çocuklarının ders çalışması, ev düzeni gibi konularda bu programlardan yararlanabilir.

Ceza Çeşitleri

Yapılan bir davranışın sonucunda organizma için olumsuz bir durum yaratan uyarıcılara ceza denir. Ceza da pekiştireç gibi iki türe sahiptir. Birinci tip ceza, davranışın arkasından olumsuz uyarıcı doğrudan doğruya verilir. Çocuğun yaptığı bir davranış nedeniyle dövülmesi, azarlanması, bu tür cezaya girer.

İkinci tür ceza ise ortamda bulunan olumlu bir uyarıcı ortamdan çekilerek organizma için olumsuz bir yarattığında meydana gelir. Çocuktan sevgiyi esirgeme, teneffüse çıkmayı yasaklama bu tür cezaya örnek verilebilir.

Pekiştireç davranışı güçlendirirken, ceza zayıflatır ya da belli bir süre için durdurur. Ceza davranışı kısa zamanda durduğu ve uygulaması kolay olduğu için öğretmenler, ebeveynler tarafından sıklıkla kullanılmaktadır.

Skinner ve diğer eğitimciler farklı olarak davranışların ceza ile şekillendirilmesinin doğru olmadığını ifade eder. Ceza çoğunlukla istenmeyen davranışın geçici bir şekilde bastırılmasına neden olmaktadır.

Cezanın yarattığı tehdit edici ortam değiştiği zaman davranış daha şiddetli bir şekilde tekrar edebilir. Davranışın bir daha ortaya çıkmaması için tehdit edici ortamın sürekli korunması gerekir ki bu da her zaman mümkün değildir. Sınıfta sürekli konuşan bir öğrencinin bu sebeple birçok kez cezalandırılması halinde bu davranışı sürdürdüğü sıkça görülmektedir.

Ceza istenmedik davranışları istendik yönde değiştirmemektedir. Ayrıca cezalandırılan kişide korku, nefret gibi kuvvetli duygusal tepkiler oluşturur ve bu tepkiler cezayı veren kişi ile birleştirilerek öğretmene, okula, derse yönelik olumsuz duygular geliştirmesine neden olur.

Cezanın diğer bir olumsuz yönü ise saldırgan davranışlara neden olmasıdır. Birinci tür cezalarda çocuk ceza veren kişinin davranışlarını model alarak saldırgan davranışlar geliştirebilir. İkinci tür cezalar ise çocukta engellenme duygusu geliştirir. Engellenme ise benzer şekilde saldırgan davranışlara neden olur.

Skinner cezaya alternatif olarak şunları önermektedir;

1) İstenmeyen davranışa neden olan ortamı değiştiriniz. Böylece davranış değişecektir. Örneğin, çocuk sınıfta sıkıldığı için disiplin sorunu çıkıyorsa, çocuğa sıkılmasını önleyecek öğretim hizmeti sunulmalıdır.

2) İstenmeyen davranışı bıkıncaya kadar yaptırınız. Örneğin, eğer şeker yememesini, kibrit yakmamasını istiyorsanız bıkıncaya kadar şeker yedin, bıkıncaya kadar kibrit yaktırın (Guthrie'nin önerdiği gibi).

3) Eğer istenmeyen davranış çocuğun gelişim döneminin bir özelliği ise çocuğun bu dönemi atlatmasını sabırla bekleyiniz.

4) İstenmeyen davranışı görmezlikten gelip istenen davranışı gördüğünüzde hemen pekiştiriniz.

5) Cezalandırmaya alternatif en etkili süreç sönmedir. Ancak uzun zaman alır ve sabırla beklemeyi gerektirir. Tıpkı istenen davranışlar gibi istenmeyen davranışlar da pekiştirildiğinden dolayı tekrar edilir. Eğer istenmeyen davranış pekiştirilmezse zamanla sönme meydana gelir.

Okul Öğrenmelerinde Edimsel Koşullanma

Edimsel koşullanma günümüzde de geçerliğini korumaktadır. Özellikle çocuk eğitiminde, sınıfta disiplinin sağlanmasında, psiko-motor ve duyuşsal davranışların kazandırılmasında önemli rol oynamaktadır.

Öğretmenin doğru davranışları pekiştirmesi öğrenci başarısını etkileyen önemli bir etmendir. Ancak pekiştireçlerin etkili şekilde kullanılması için aşağıdaki hususlar önemlidir:

1. Pekiştireç mutlaka doğru davranışı takip etmelidir. Hangi davranışın arkasından verilirse o davranışın sıklığı artar. Bu nedenle davranışlar dikkatli bir şekilde gözlenmelidir. Bu durum istenmedik bir davranışın gelişmesini önler. Örn., söz keserek konuşmaya katılan öğrenci öğretmen tarafından dinlenirse bu davranışını tekrar edecektir.

2. Öğrenci pekiştireci hangi davranışın sonucunda aldığını fark etmelidir. Bunu sağlamak için pekiştirecin doğru davranışın hemen sonrasında kullanılması gerekir. Aradan zaman geçerse öğrenciye hangi davranışı için pekiştireç verildiği açık bir şekilde anlatılmalıdır.

3. Öğrencide davranış değişikliği meydana getirmek için mümkün olduğunca olumlu pekiştireç kullanılmaya çalışılmalıdır. Ayrıca pekiştirecin verildiği durumda öğrenciyi etkileyen diğer uyarıcılar da göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin derste sıkılan bir öğrenciyi gürültü yapıyor diye sınıftan atmak öğrencinin davranışını cezalandırmaktan çok pekiştirmiş olur.

4. Pekiştirenlerin değeri öğrenciden öğrenciye değişir. Bir ğrenci için yüksek not önemli bir pekiştirenken sınıfta kalmayı önemsemeyen bir ğrenci için hiçbir anlam ifade etmeyebilir. Pekiştirenler ihtiyaa, yaşa, sosyal çevreye göre değişmektedir. Pekiştiren verirken bu farklılıklar göz önünde bulundurulmalıdır.

5. Pekiştirenin ne olacağının yanı sıra, ne zaman verileceği de önem taşımaktadır. Pekiştiren, yeni ve öğrenilmesi g davranışların kazandırılmasında daha sık verilmelidir. Davranış öğrendikten sonra pekiştirenlerin azaltılması daha etkili olacaktır.

Kendiliğinden Geri Gelme

Sönmeden sonra Skinner deneyine bir müddet ara verilir ve daha sonra hayvan tekrar deney ortamına getirilirse manivelaya basma davranışını yaptığı görülür. Sönme olayından sonra herhangi bir eğitim yapılmamasına ve ortama herhangi bir pekiştirici uyarıcı konmamasına rağmen manivelaya basma davranışının kendiliğinden yapılmasına kendiliğinden geri gelme denir (Senemoğlu, 2005).

Şekillendirme (Biçimlendirme)

Biçimlendirme tepkiyi farklılaştırmadır. Yani tepkiyi istenen şekilde oluşturmaktır. Edimsel koşullanma süreci normal koşullarda çok zaman almaktadır. Skinner kutusuna konan hayvanın kendi başına manivelaya basarak yiyeceği elde etmesi beklenirse hayvan ya ölür ya da yiyeceği elde etmeyi öğrenir. Ancak edimsel koşullanmada bir başka yaklaşım hayvanın daha kısa sürede yiyeceği elde etmeyi öğrenmesini sağlamaktadır. Bu yaklaşıma biçimlendirme adı verilir.

Davranış kademeli yaklaşma yoluyla biçimlendirilmektedir (Skinner, 1971).

Kaynakça

Akman, Y. ve Erden, M. (2018). Eğitim Psikolojisi Gelişim - Öğrenme – Öğretme (21. Baskı). Ankara: Arkadaş Yayıncılık.

Arı, R. (2005). Gelişim ve Öğrenme. Ankara: Nobel Yayınları.

Evrım Ağacı Erişim Adresi: <https://evrimagaci.org/skinner-kutusu-edimsel-kosullanma-13036> Erişim Tarihi:29.03.2023

Senemoğlu, N. (2005). Gelişim, öğrenme ve öğretim (12. Baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.

Shutterstock

Erişim

Adresi:<https://www.shutterstock.com/tr/image-vector/skinner-box-operant-conditioning-chamber-experiment-2177759265> Erişim Tarihi:01.04.2023

Skinner, B.F. (1971). The technology of teaching New York: Appleton Crofts.

Yeşilyaprak, B. (2005). Gelişim ve öğrenme psikolojisi. Ankara: Pegem Yayınları.

A white bird, possibly a seagull, is captured in flight over a body of water. The water's surface is covered in intricate, swirling patterns of blue and white, resembling marbled paper or a topographical map. Below the white bird, a dark bird is also in flight, its wings spread wide. The text "Dinlediğiniz için teşekkürler.." is overlaid on a light pink rectangular background in the center-right of the image.

Dinlediğiniz için
teşekkürler..